

ПАХТА-ТЎҚИМАЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Давлятов Бекзоджон Асланхожаевич

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти

“Бухгалтерия ҳисоби ва маркетинг” кафедраси доценти, PhD

Аннотация: Ушбу мақолада кластерлар ташкил этишнинг ташкилий ва муаммолари жиҳатлари ва уларни бартараф этиш бўйича мунозаралар хусусида сўз юритилган.

Abstract: This article discusses the organizational and problematic aspects of clustering and the debates on how to overcome them.

Аннотация: В статье рассматриваются организационные и проблемные аспекты кластеризации, а также дебаты о путях их преодоления.

Ўзбекистон иқтисодиётида рўй бераётган ўзгаришлар, олиб борилаётган ислохотларни кузатиш ва таҳлил қилиш унда янги тенденцияларнинг шаклланаётганлигини кўрсатади. Етакчи тармоқлар тузилмавий ўзгаришларни амалга ошириб, ташкилий жиҳатдан кластерлар деб аталувчи биз учун ноанъанавий ҳисобланган ташкилий бошқарув шаклига ўтмоқдалар. Албатта, янги ташкилий тузилмаларнинг вужудга келишини ижобий баҳолаш мумкин, аммо ушбу тузилмаларни ташкил этишда ва самарали фаолият олиб боришида эътибор қаратиш лозим бўлган айрим жиҳатлар ҳам борки, уларни чуқур омилли таҳлилдан ўтказиш ва таъсир этиш даражасини баҳоламоқ зарур. Хусусан, кластерларни ташкил этишда бир қанча назарий қарашлар мавжуд, улар бир-биридан у ёки бу жиҳати билан фарқланади. Ҳар бир назария маълум шароитларда самарадор ҳисобланади, яъни уларни бутун мамлакат масштабида қўллаш тўғри эмас.

Кластерлаштириш сиёсатини олиб боришда мамлакатнинг реал ички имкониятларини ҳисобга олиш, амалга ошириш жараёнида объектив омилли таҳлил ўтказиш, тармоқлар кесимида кластерларга айнан бир хилда эмас, балки турлича ёндашувлар нуқтаи назаридан қараш мақсадга мувофиқ. Аввало, биз учун янги ҳисобланган ушбу ташкилий тузилмаларнинг фаолиятига доир ҳуқуқий базани шакллантириш долзарб масала. Керакли ҳуқуқий асосларсиз ҳар қандай ислохот кутилган самарани бермайди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 21 декабрдаги “Тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини ривожлантиришнинг 2017-2021 йилларга мўлжалланган чоратадбирлар дастури тўғрисида”ги ПҚ-2687 сонли Қарори пахта-тўқимачилик, тикув-трикотаж саноатида кластерлаштириш жараёнини бошлашга дастлабки

хуқуқий асос сифатида хизмат қилди. Ушбу Қарор қабул қилингандан кейинги даврда иқтисодиёт тармоқларини кластерлаштириш борасида яна бир қанча қарорлар қабул қилиндики, натижада, бугунги кунда кластерлар иқтисодий ривожланишнинг етакчи ташкилий тузилмаларидан бири бўлишга улгурди.

Кластерлаштириш билан боғлиқ қарашларни таҳлил қилиш уларни қуйидаги гуруҳларга бўлиш имконини беради:

Биринчи, Альфред Маршалл фикрларига асосланувчи, агломерация ва интеграция натижасида умумий ресурслардан бирга фойдаланиш натижасида эришиладиган самарага таянади. Бу назарияга кўра, кластер – бу битта мақсадни мўлжал оладиган ва умумий локал меҳнат бозоридан фойдаланиб шаклландиган, бунинг натижасида самарага эришадиган ўзаро алоқада бўлган тармоқлар гуруҳи.

Иккинчи, ҳудудий тармоқ кластерларидаги ишлаб чиқаришнинг ўзаро алоқалари самараси билан эришиладиган фирмаларнинг юқори даражада рақобатбардошлиги билан тушунтириладиган Майкл Портер (2003) назариясига таянади. Бу концепцияда фирмаларнинг географик яқинлиги кўп омиллар билан тушунтирилади: агломерацияда тежаш имконининг мавжудлиги, урбанизация, қийматни шакллантириш занжиридаги алоқалар, инновациялар ва бошқалар.

Учинчи, қиймат ташкил топиш занжирида етказиб берувчилар ўртасидаги муносабатлар, ижтимоий ва бошқа омиллар, тармоқлараро технологик алоқалар тўғрисидаги тасаввурларга асосланадиган саноат (техник-иқтисодий) кластерлар ҳақидаги назария.

Кластер ёндашувини амалга ошириш йўлидаги муаммоларни икки гуруҳга ажратиш мумкин: кластер сиёсатини амалга оширишдаги умумий муаммолар ва мамлакат ёки маълум ҳудуддаги ижтимоий-иқтисодий ҳолат хусусиятларидан келиб чиқадиган муаммолар.

Кластер сиёсатини амалга оширишни қийинлаштирадиган асосий ўзига хослик – бу кластерларнинг қайси тармоққа тегишлилиги, жойлашуви ва ташкилий тузилмалари ўртасидаги фарқлардир.¹

Лизунов, Метелев ва Соловьевларнинг фикрича, ҳозирги вақтда тармоқларни кластерлаштириш ва уни ривожлантиришнинг мақсади сифатида маълум ташкилий шароитлар яратиб рақобатбардошликни таъминлашни кўрсатишимиз мумкин. Бунда ҳудудий ривожланишни тезлаштирадиган восита сифатида энг яхши стратегияларни қўллаш кўрилмақда.²

¹ Cheng Y., Peng J., Warehouse logistics in China at textile enterprises// IFAC-Papers OnLine. 2022. Vol. 50 (1). P. 12255–12260.

² Соловьев А.А. Кластеры и кластерные стратегии. Монография. Издание 2-е. – Омск. 2012 г., Романова О. А. Формирование промышленного кластера в экономике крупнейшего города : монография /

Турли даражадаги бошқарув идоралари хорижда қилинган ишларга таяниб кластерлаштиришда “энг яхши амалиёт”лар тажрибасидан фойдаланишга ҳаракат қилишади. Шунинг учун, кластер сиёсатини ишлаб чикувчилар олдидаги ўткир муаммо – “энг яхши амалиётлар” дилеммасидир, чунки кластерни ривожланишида маълум бир ҳолатда самарали эканлигини кўрсатган чоратадбирлар, бошқа ҳолатда самарасиз бўлиши мумкин. Бундан маълум бўладики, кластер сиёсатининг қўлланилаётган инструментини олинган вазиятда фойдаланиш нақадар мақсадга мувофиқлигини баҳолаш зарур.

Бундан ташқари, бир хил мақсадлар ортидан қувиш бошқа муаммони – кластернинг фақат бир хил йўналишда ривожланишига сабаб бўлади. Бошқарув органлари ҳудуднинг рақобатбардошлигини ошириш учун инновацион кластерлар шакллантиришга ҳаракат қилишади, бироқ буни амалга оширишнинг реал имкониятлар мавжудлиги масаласи кўпинча четда қолади. Ҳудудлар мавжуд ресурслар ва имкониятлардан келиб чиқиб технологияларга инвестиция киритишлари мақсадга мувофиқ.

Кластерлаштириш йўлидаги муаммолардан бири – бу унинг сиёсийлаштирилишидир. Кўп ҳудудлар кластерлардан замонавий бренд сифатида фойдаланмоқда. Бирон саноат тузилмасини унга эътибор ва инвестицияларни жалб қилиш мақсадида кластер деб номлаш ҳоллари ҳам учраб турибди. Бунақа кластерлар “сиёсий жиҳатдан қўллаб қувватланувчи” тоифасига киради десак муболаға бўлмайди.³ Улар фаолияти чуқур иқтисодий таҳлил натижаларига асосан эмас, балки, сиёсий амбициялар нуқтаи назаридан баҳоланади. Натижада бугунги кунда ривожланишнинг муҳим шарти бўлган иқтисодий рақобат устунлигига эга бўлмайди. Афсуски, бундай тоифадаги “псевдокластерлар” ҳудудий ривожланиш дастурларига киритилади, лекин ривожланиши жуда қийик кечади ёки ривожланмайди.

Хулоса қилиб айтганда, пахта-тўқимачилик кластерларини ташкил этишда кўплаб ҳал қилиниши лозим бўлган ҳолатлар вужудга келади. Уларни бартараф этиш ҳар ҳудуднинг имкониятлари, хусусиятлар, шунингдек, умумэтироф этилган усулларни инобатга олинган ҳолда амалга оширилиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар

- 1.Cheng Y., Peng J., Warehouse logistics in China at textile enterprises// IFAC-Papers OnLine. 2022. Vol. 50 (1). P. 12255–12260.
- 2.Соловьев А.А. Кластеры и кластерные стратегии. Монография. Издание 2-е. – Омск. 2012 г.
3. Давлятов Б.А. Пахта-тўқимачилик корхоналарини кластерлашнинг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштиришю Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун ёзган диссертацияси, 2023 йил.

³ Давлятов Б.А. Пахта-тўқимачилик корхоналарини кластерлашнинг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштиришю Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун ёзган диссертацияси, 2023 йил